

CSAPÓ ORSOLYA*

A KÖRNYEZET FOGALMA AZ ELMÉLETBEN ÉS A JOGSZABÁLYOKBAN

„Amikor a civilizált emberiség az őt körülvevő és étető élő természetet elvakult és vandál módon pusztítja, ökológiai összeomlással fenyegeti önmagát. Amikor ezt majd gazdaságilag is megéri, valószínűleg felismeri hibáját, de megeshet, hogy akkor már késő lesz.”¹

Ahhoz, hogy a környezet védelméről, a környezeti kárról, s az azért való helytállásról beszélhessünk, előjáróban tisztáznunk kell néhány fogalmat. Ki vagy mi a környezet? Mi az ő kára, hogyan beszélhetünk ebben az alakzatban felelősségről? Mit károsítunk, veszélyeztetünk? S egyáltalán mit véd a környezetvédelem? Fenti kérdésekből most a környezet fogalmát vesszük górcső alá, mert bár a környezet napjainkra teljesen hétköznapi szóvá vált, megfontolandó, pontosan mit jelent, ki milyen tartalommal használja, ugyanazt érti-e alatta a mindennapok embere, mint a jogalkotó és a jogalkalmazó. Először is vizsgáljuk meg, hogy szakkifejezésként, vagy hétköznapi értelemben, a szavak általánosan elfogadott jelentése alapján beszélünk-e környezetről.

1. A környezet általánosan használt fogalma

A Magyar Értelmező Kéziszótár szerint környezet a valakit, valamit körülvevő (természeti) tárgyak összessége; az élőlény életfeltételeit megszabó külső té-

* Egyetemi adjunktus, Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Kar, Magánjogi és Kereskedelmi Jogi Tanszék.

¹ Konrad LORENZ: *A civilizált emberiség nyolc halálos bűne*. Budapest, IKVA-SZÁMALK, 1988. 25.

nyezők összessége; azok összessége, akikkel valaki állandóan érintkezik.² A Magyar Nyelv Értelmező Szótára azon tárgyakkak, jelenségeknek az összességét érti környezet alatt, amelyek valakit vagy valamit körülvesznek, valaminek a közvetlen közelében vannak; azon személyek összességét, akik valakit körülvesznek, közelében vannak, akikkel állandóan érintkezik, együtt él.³ Más értelmező szótárak szintén e lehető legtágabb értelmezését használják a környezet szónak.⁴

Egyetérthetünk Zoltán Ödönnel abban, hogy fenti meghatározások alapján, köznap értelemben környezet tehát mindazoknak a tárgyakkak, élőlényeknek és jelenségeknek az összessége, amelyek valakit vagy valamit körülvesznek⁵, s minthogy globalizálódó világban élünk, ahol minden és mindenki viszonylag könnyen és hamar elérhető, így ezekkel a meghatározásokkal nem jutunk sokkal előbbre.

2. A környezet fogalma szakkifejezésként

A környezet, mint szakkifejezés számos tudományos terület sajátja is egyben. Esetünkben a környezettudományok, s rokon területek szóhasználatának vizsgálata lehet hasznos. A Környezet- és Természetvédelmi Lexikon környezet címszava alatt összetett meghatározást találunk. Környezet: 1. az élő szervezeteket körülvevő fizikai, kémiai és biológiai körülmények összessége; 2. a valakit körülvevő személyek összessége; 3. a biológiai, ökológiai környezet (az élőlény vagy társulás életfeltételeit megszabó külső tényezők, amik az élőlényre, társu-

² *Magyar Értelmező Kéziszótár*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1978.

³ *Magyar Nyelv Értelmező Szótára*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1992.

⁴ *Tudományos és köznyelvi szavak magyar értelmező szótára*. <http://meszotar.hu/keresk%C3%B6rnyezet> „Környezet – Az embert körülvevő természeti és mesterséges összetevők összessége. Az embert körülvevő természet azon része, amellyel kapcsolatban áll (természetföldrajz).”

WikiSzótár.hu magyar értelmező szótár. http://wikiszotar.hu/wiki/magyar_ertelmezo_szotar/K%C3%B6rnyezet „Környezet – 1. Tárgyak, jelenségek, dolgok összessége, amelyek egy személyt, helyet, dolgot körülvesznek; amelyek egy személynek, helynek, dolognak a közvetlen közelében vannak. Ennek nagysága, kiterjedése az alapul vett tárgy, hely, dolog nagyságával mérhető össze. 2. Személyek összessége, akik egy személyt, helyet körülvesznek, egy személy közelében vannak, akikkel egy személy gyakran érintkezik, együtt él. 3. *Átvitt értelemben, filozófiai, tudományos*: Külső tényezők összessége, amelyek egy rendszerre hatnak. Azok a rendszeren kívüli elemek, körülmények, amelyek hatással vannak egy rendszer állapotára, működésére.”

⁵ ZOLTÁN Ödön: *Kártérítési felelősség a környezet védelmében*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1985. 35.

lásra hatnak); 4. az a tér, terület, amelyben az ember és kisebb közösségeinek élete zajlik.⁶ Szakkifejezésként használva a környezet fogalmát, az egyes szerzők definícióinak tartalma már mutat különbségeket. A különböző meghatározások, rendszermodellek közötti különbségek a környezet tartalmának arányai, a sorrendiség körül forognak, álljon itt erre néhány példa. Pécsi Márton például a teljes (földrajzi) környezet fogalmába az ember, társadalmi csoportok környezetének kapcsolt rendszereit sorolja: a természeti környezetet, az átalakított természeti környezetet, a társadalmi-gazdasági környezetet és a politikai-kulturális környezetet.⁷ Bár ebbe a fogalomba az elsőként szereplő ökoszféra keretébe beletartozik a bioszféra, Kerényi Attila szerint a meghatározás sántít, ugyanis „nem tükröződik [benne] kellőképpen az élővilág meghatározó szerepe”.⁸

A környezet fogalmának hangsúlyeltolódásait érzékelteti a társadalmi környezetszennyezés elmélete⁹, amelynek alap gondolata szerint „a társadalmi környezetszennyezés elleni védekezés az elsődleges az eredményes környezetvédelem érdekében”.¹⁰ Vincze János Kerényivel szemben a környezet társadalmi elemére – az emberrel együtt élő személyek, egyéni és közösségi tevékenységeik összességére – építi elméletét, ezt tekinti elsődlegesnek, meghatározónak a környezetből, s a természeti és művi környezetet csupán másodlagosnak. Véleménye szerint a környezeti károk megelőzése, csökkentése a társadalmi környezetszennyezés – a bűnözés, munkanélküliség, alkoholizmus, alacsony iskolázottság, stressz stb. – leküzdésén keresztül érhető el, hiszen „a környezet állapota [...] tükröként működik, tükrözi a társadalmi környezetszennyezettség mértékét”. „[A] környezet szennyezettsége csak tünete a társadalom, a társadalmi tevékenység betegségeinek”, a „természeti és művi környezet szennyezése elleni védekezés pedig csak tüneti kezelés”¹¹.

⁶ *Környezet- és Természetvédelmi Lexikon*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 2002.

⁷ PÉCSI Márton: A földrajzi környezet új szemléletű értelmezése és értékelése. *Földrajzi Közlemények*, 1979. 27/1–3. 17–27.

⁸ KERÉNYI Attila: *Általános környezetvédelem. Globális gondok, lehetséges megoldások*. Szeged, Mozaik Oktatási Stúdió, 1998. 61.

⁹ VINCZE János: A társadalmi környezetszennyezés elmélete. In: FODOR István (szerk.): *Környezetgazdálkodás a kutatásban és oktatásban*. MTA-RKK (Környezetvédelmi tanulmányok sorozat 10.), Pécs, k.n., 1990. 77–80.

KISGYÖRGY Ilona: A társadalmi környezetszennyezés Borsod-Abaúj-Zemplén megyében. In: FODOR István (szerk.): *Környezetgazdálkodás a kutatásban és oktatásban*. MTA-RKK (Környezetvédelmi tanulmányok sorozat 10.), Pécs, k.n., 1990. 81–94.

¹⁰ VINCZE i. m. 77.

¹¹ Uo. 79.

3. A környezet fogalma a jogirodalomban

A jogi irodalomban nincs egyetértés a környezet fogalmában, a rendkívül tág és a szűkítő értelmezés hívei között számos különböző állásponttal találkozhatunk. Tág, mindenre kiterjedő megközelítést támogató hozzáállást fogalmaz meg például egy helyütt Bándi Gyula, aki a környezet fogalmának lehető legtágabb értelmezése mellett azzal érvel, nehogy az a környezettel kapcsolatos elképzeléseinket szűkítse.¹² Ugyanezen szerző korábbi álláspontja még szűkebb értelmezést sugallt: eszerint a környezet fogalmáról jogi értelemben az ember szempontjából beszélhetünk, „így környezet alatt az embert körülvevő, számára játékterül szolgáló jelenségeket értjük”¹³, amibe beletartozik a természetes és mesterséges, ember alkotta környezet egyaránt. Míg azonban a természetes környezet véleménye szerint a maga egészében bennfoglaltatik a fogalomban, addig a mesterséges környezet nem, hiszen részben már más okból védelem alatt áll, részben pedig hatásának jelentősége is elenyésző. A mesterséges környezet elemei közül így azokat sorolja itt Bándi a környezet fogalmába, „amelyek hatása kifelé, az adott mesterséges környezeti elem részesein túli érintettek körére is kiterjed”¹⁴.

Zoltán Ödön nem tartja elfogadhatónak az effajta tágító megfogalmazást, hiszen az „minden védelmét jelentené, s e védelem jogi rendje az egész jogrendszerrel volna egyenlő”, ami „kihúzná a talajt a környezetvédelem külön fogalmának létjogosultsága alól, s elterelné a figyelmet [...] a környezeti elemekről”.¹⁵ Ezzel szemben véleménye szerint a környezet alatt a védelem hatékonyságának fokozása, s a leglényegesebb dolgokra való koncentráció érdekében csupán a természeti környezet alapvető elemeinek védelmét értsük.¹⁶ Leszögezi ugyanakkor, hogy nem feledkezhetünk meg arról, hogy az ember természetátalakító tevékenységének köszönhetően a természeti környezet ma már nagyrészt civilizált környezet, ebben áll többek között a környezetvédelem komplexitása. Fenti

¹² BÁNDI Gyula: *Környezetjog*. (4. kiadás) Budapest, Osiris, 2004. 10.

¹³ BÁNDI Gyula: A környezetvédelem jogi szabályozása. In: KERÉNYI Attila: *Általános környezetvédelem. Globális gondok, lehetséges megoldások*. Szeged, Mozaik Oktatási Stúdió, 1998. 307.

¹⁴ Uo. 307.

¹⁵ ZOLTÁN i. m. 35–36.

¹⁶ Uo. 38.

környezetfogalmat is tovább szűkíti azonban a szerző a környezet védelmének célja, az ésszerűség, a célszerűség és a józan mérlegelés alapján.¹⁷

Ugyancsak ellentmondani látszik Zoltán Ödön meglehetősen szűken vett környezetfogalmával Trócsányi Lászlónak a munkahelyi környezet kérdésében, hiszen utóbbi nem csupán a munkahelyet, hanem a munkavédelmet, munkaegészségügyet is a környezet védelme körébe sorolja, lévén „a munkahely a környezet szerves része”¹⁸. Trócsányival egyetértve, sőt álláspontját szélesítve Márkus Ferenc a környezet büntetőjogi védelmének vizsgálata során a társadalmi környezet fogalmába ezen okból tulajdonképpen a környezet minden összetevőjét belesorolja, amelyben az ember társadalmi élete folyik, például a munka és lakás környezetét, s mindazon környezeti faktorokat, amelyek társadalmi és kulturális szükségleteinek kielégítésére szolgálnak.¹⁹

Fenti szerzőkkel szemben Kilényi Géza ugyancsak a környezet fogalmának túlterjeszkedése ellen emel szót, véleménye szerint az ilyen környezetvédelmi gigantomániás törekvés túlduzzasztaná és parttalanná tenné a környezetvédelmet.²⁰ Tamás András megkülönbözteti a társadalmilag meghatározott emberi környezetet – ami elsősorban a civilizált emberi környezet, valamint mindaz a natúra, vadon, amire az emberi tevékenység hatása kiterjed²¹ – és a környezetet, mint jogilag védett tárgyat. Utóbbi meghatározására a szűkebb értelmezést támogatja, a jogszabályokban fellelhető jogvédte tárgyakat tartja megfelelőnek: bár a környezet egységes, annak fő összetevői a föld, a vizek, a légköri levegő, az élővilág, a táj, a tengeri környezet s a települési környezet.²²

Bakács Tibor tollából több igen tág környezet-meghatározást is fellelhetünk: „A környezet a természetnek és a társadalomnak az a része, amelyben az életjelenségek lejátsszódnak.”²³, „Környezet az élővilágot körülvevő abiotikus és

¹⁷ Ld. bővebben ZOLTÁN i. m. 40–41. Levegőszennyezés – gyárárkémény cementpora vs. nagyta-
karítás közbeni porolás; vízvédelem – helyi vízmű vize vs. folyóba bocsátott vegyi anyaggal
elszennyezés; talajromlás – a házikertben vagy nagy területeken; az állatvilág védelme – egy
vadászható állat elejtése vs. védett állatok pusztítása.

¹⁸ TRÓCSÁNYI László: Környezetvédelem, munkavédelem. In: TRÓCSÁNYI László (szerk.):
Környezetvédelem és jog. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1981. 221.

¹⁹ MÁRKUS Ferenc: La protection pénale de l’environnement humain. In: SZABÓ Imre – PÉTERI
Zoltán (szerk.): *Comparative law: selected essays for the 10th International Congress of
Comparative Law*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1978. 401–415.

²⁰ KILÉNYI Géza: *A környezetvédelmi jog elméleti alapjai*. Budapest, MTA Állam- és
Jogtudományi Intézet, 1979. 86.

²¹ TAMÁS András (szerk.): *A környezetvédelem jogi kézikönyve*. Budapest, Közgazdasági és Jogi
Könyvkiadó, 1981. 18–19.

²² Uo. 40.

²³ BAKÁCS Tibor: *Magyar környezetjog*. Budapest, Springer Hungarica Kiadó, 1992. 11.

biotikus tényezők összessége, amellyel az élő szervezet kapcsolatban és kölcsönhatásban van.”²⁴, „Környezet maga a bioszféra, vagyis a földkéreg (litoszféra), a vízi élettér (hidroszféra) és a légkör (atmoszféra) azon része, amelyben élettevékenység lehetséges.”²⁵. Bakács korábbi, Szentgyörgyi Rezsóval közös munkájában szintén a tág környezetfogalom mellett száll síkra, kiemelve a mikrokörnyezet, így például a munkahelyi környezet fontosságát a környezetfogalom kapcsán; ők külön felhívják a figyelmet arra, hogy a különböző tudományágak fogalomrendszerének azonosnak kellene lennie.²⁶

A környezet fogalmának tág, saját bevallásuk szerint „legtágabb értelmű” meghatározásával találkozunk a Fodor–Prugberger szerzőpárosnál is, ami szerint környezet az embert körülvevő természetes és az általa létesített művi világ, ami az ember és a társadalom életfeltételeire pozitív vagy negatív módon hatást gyakorol.²⁷ Kiemelik, hogy az emberi környezet a jogszabályokban megjelenő szűkítés, amely szükségtelenül zárja ki a környezet elemeinek önmagukba, önmagukért való védelmét. Az általuk használt tág értelmezés alapján a környezet részeleme például a település-, épület- és műemlékvédelem is.²⁸

4. A környezet fogalma a nemzetközi jogban

Számos nyelv, számos ország nemcsak a környezet fogalmának definiálásával küzdött meg, hanem először a megfelelő szó megtalálásával. Míg az angol environment megfelelt a célra, addig a német nyelvben az Umwelt szót találták meg, de a dán, orosz, japán spanyol, portugál nyelv is új szót alkotott²⁹. Tartalom tekintetében azonban ugyanazzal a problémával, a széles, ill. a szűkítő környezet-értelmezéssel küzdenek.

A nemzetközi jogban általában tág értelemben vett meghatározásokat találunk. Már a korai időszakban, a Stockholmi Nyilatkozatban felmerült a kör-

²⁴ Uo. 11.

²⁵ Uo. 11.

²⁶ BAKÁCS Tibor – SZENTGYÖRGYI Rezső: *Környezet, jog, felelősség*. A Magyar Tudományos Akadémia Veszprémi Akadémiai Bizottságának monográfiái. VI. évf., 2. sz. Veszprém, 1980. 16.

²⁷ FODOR László – PRUGBERGER Tamás: *A környezetjog rendszere, elméleti és gyakorlati kérdései*. Budapest, Környezetgazdálkodási Intézet TOI Környezetvédelmi Tájékoztató Szolgálat, 1996. 46–47.

²⁸ Uo. 48.

²⁹ Alexandre KISS – Dinah SHELTON: *International Environmental Law*. (3rd edition) Ardsley, Transnational Publishers, 2004. 1.

nyezet – emberi környezet kérdése is, amikor első ízben fogadták el hivatalosan, nemzetközi szinten az emberhez méltó környezethez való jogot. A nyilatkozatban a kormányok ünnepélyesen kötelezettséget vállaltak, hogy megóvják és jobbá teszik az ember környezetét a mai és a jövő nemzedékek számára. „Az ember egyszerre teremtője és alakítója környezetének, ami fizikai táplálékot nyújt, és biztosítja neki a lehetőséget a szellemi, erkölcsi, szociális és lelki növekedésre.”³⁰, a környezet meghatározására azonban csak következtethetünk a Stockholmi Nyilatkozat tartalmából: a bevezetés az emberi környezet két elemét tételezi, a természeti és az ember alkotta környezetet³¹, s mindkettőről szól. Beszél az élet- és munkakörnyezet romlásáról³², így azt is a környezet fogalmába vonva, s a környezeti elemek – a Föld természeti erőforrásai: a föld, a levegő, a víz, a növény-és állatvilág, a természetes ökoszisztémák³³ – védelméről, összességében tehát igen tág környezetfogalmat használ.

Ugyancsak tág például az 1993-ban Luganóban aláírt környezetre veszélyes tevékenységekkel okozott károkkal kapcsolatos polgári jogi felelősségről szóló egyezmény környezet fogalma. „A környezet magában foglalja: mind az élő, mind az élettelen természeti erőforrásokat, mint amilyen a levegő, a víz, a talaj, a flóra és a fauna és mindezek közötti kölcsönhatásokat; mindazokat a vagyontárgyakat, amelyek a kulturális örökség részét képezik; illetve a tájkép meghatározó jellemzőit.”³⁴ Ugyanakkor a túlságosan tág környezetfogalom problémáival a nemzetközi jogirodalom is küzd, számos speciális problémát felvetve: beletartozik-e a forgalmi rend, a bűnözés, a zaj kérdése³⁵, a nemzetközi tengerjog, a világűrjog³⁶, a kulturális örökségvédelem³⁷ a környezet fogalmába.

³⁰ Stockholmi ENSZ Konferencia Nyilatkozat az emberi környezetről. 1972. bevezetés 1. pont <http://www.unep.org/Documents.Multilingual/Default.asp?DocumentID=97&ArticleID=1503&l=en> [letöltve: 2013. VI. 22.]

³¹ Uo. „Both aspects of man’s environment, the natural and the man-made, are essential to his well-being and to the enjoyment of basic human rights the right to life itself.”

³² Uo. 3. pont.

³³ Uo. 2. alapelv.

³⁴ *Convention on Civil Liability for Damage Resulting from Activities Dangerous to the Environment*, Lugano, 21.VI.1993. 2. cikk 10. pont <http://conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/Html/150.htm> [letöltve: 2013. VI. 24.]

³⁵ Alexandre KISS – Dinah SHELTON [2004] i. m. 2.

³⁶ KOCSIS-KUPPER Zsuzsanna: *Nemzetközi környezetjog*. Budapest, ELTE Jogi Továbbképző Intézet, 2003. 7–8.

³⁷ Anne BURNETT: *ASIL Guide to Electronic Resources for International Law: International Environmental Law*, II. Overview. <http://www.asil.org/erg/?page=ienv#III.GeneralSearchStrategies> [letöltve: 2013. VI. 24.]

5. A környezet fogalma az Európai Unió jogában

Az Európai Unió jogában kiterjedt, alapszerződési szinten is megalapozott környezeti szabályrendszert találunk, bőséges bírósági gyakorlattal alátámasztva, amelyben ugyancsak hiába keresünk egységes környezetfogalmat. Az Európai Unió működéséről szóló szerződés külön címben beszél a környezetről, s bár definícióval nem szolgál, de a célkitűzései alapján nem a legtágabb fogalomban gondolkodik, hiszen a környezet minőségének védelméről szól, a contrario a mennyiségi védelmet nem sorolja az elérendő célok közé, sőt az ésszerű hasznosításról beszél.³⁸ Ugyanakkor a jogszabályok közelítése körében különválasztja a szerződés a környezet fogalmától a munkakörnyezet fogalmát is³⁹, ami szintén a fogalmi szűkítés felé mutat. Ugyancsak a környezet minőségének védelmét emeli ki az Európai Unióról szóló szerződés belső piacot létrehozó cikke⁴⁰, leszögezhetjük tehát, hogy az EU alapdokumentumai nem a környezet lehető legtágabb meghatározását támogatják. Ennek ellenére az értelmezés kezdetől fogva kiterjesztő⁴¹, pozitívumként értékelve a definíció hiányát a gyakorlat a környezet fogalma alá von egyre többet.

Az uniós joganyagban számos helyen találunk olyan rendelkezéseket, fogalom-meghatározásokat, amelyekből következtethetünk adott dokumentum környezet-felfogására. Ezen jogforrások sem azonos meghatározást használnak, megfigyelhető azonban változás, bővülés ebben a körben. Míg például a kör-

³⁸ Az Európai Unió működéséről szóló szerződés egységes szerkezetbe foglalt változata. HL C 326., 2012.10.26., 47–390.

191. cikk (az EK Sz korábbi 174. cikke).

(1) Az Unió környezetpolitikája hozzájárul a következő célkitűzések eléréséhez:

- a környezet minőségének megőrzése, védelme és javítása;
- az emberi egészség védelme;
- a természeti erőforrások körültekintő és ésszerű hasznosítása;
- a regionális vagy világméretű környezeti problémák leküzdésére, és különösen az éghajlatváltozás elleni küzdelemre irányuló intézkedések ösztönzése nemzetközi szinten.

³⁹ Az Európai Unió működéséről szóló szerződés egységes szerkezetbe foglalt változata HL C 326., 2012.10.26., 47–390. o. 114. cikk (4)–(5).

⁴⁰ Az Európai Unióról szóló szerződés egységes szerkezetbe foglalt változata HL C 326., 2012.10.26., 13–390. o. 3. cikk (3). Az Unió egy belső piacot hoz létre. Az Unió Európa fenntartható fejlődéséért munkálkodik, amely olyan kiegyensúlyozott gazdasági növekedésen, árstabilitáson és magas versenyképességű, teljes foglalkoztatottságot és társadalmi haladást célul kitűző szociális piacgazdaságon alapul, amely a környezet minőségének magas fokú védelmével és javításával párosul. Az Unió elősegíti a tudományos és műszaki haladást.

⁴¹ Jan JANS: Objectives and Principles of EC Environmental Law. In: Gerd WINTER (ed.): *European Environmental Law: A Comparative Perspective*. (TEMPUS Textbook Series on European Law and European Legal Cultures) Dartmouth, 1996. 277–279.

nyezeti információkhoz való hozzáférésről szóló irányelv korábbi változata⁴² az alapszerződések szellemében fogalmazta meg tárgykorét, addig a hatályos változat jócskán lazította, bővítette azt. Egyrészt az addigi felsorolás jellegén javított azzal, hogy példálózóvá tette az elemek, környezeti tényezők listáját⁴³, ugyanakkor beemelte az emberi életfeltételeket, a kulturális helyszíneket és építményeket is a fogalomba⁴⁴. Még ennél is továbbment az új környezeti hatásvizsgálatról szóló irányelv, ami roppant tág környezet fogalmat kreál, hiszen környezetként kezeli többek között az éghajlatot, a tájat, *az anyagi javakat* és a kulturális örökséget.⁴⁵ A környezet fogalmának vizsgálata szempontjából is helytállóan tűnik az a megállapítás, hogy a közösség környezeti szabályai valamilyen nagyobb, holisztikusabb célt, szemléletet tükröznek⁴⁶, ennek megfelelően igen tágan értelmezhetők.

6. A környezet fogalma a hazai jogban

6.1. A környezet fogalma az Alaptörvényben

Magyarország Alaptörvénye az azt megelőző Alkotmányhoz képest nem változtatott átütően a környezetre vonatkozó szakaszok megjelenítésén. Az Alaptörvény XX. cikkében – az Alkotmány 70/D. § (1) bekezdésében – deklarálja a testi, lelki egészséghez való jogot, amelyet többek között a környe-

⁴² 90/313/EGK irányelv a környezeti információkhoz való hozzáférés szabadságáról [1990] HL L 158., 1990.6.23., 56–58. o., magyar kiadás fejezet 15 kötet 01 o. 402 – 404. 2. cikk. Ezen irányelv alkalmazásában:

a) „környezetre vonatkozó információ”: minden írásos, vizuális, szóbeli vagy adatbázis formájában tárolt, vízre, levegőre, talajra, állatvilágra, növényvilágra, földre és a természetes élőhelyekre, valamint azokra a (beleértve a kellemetlenséget, mint például zajt okozó) tevékenységekre vagy intézkedésekre vonatkozó bármely információ, amely hátrányosan befolyásolja vagy befolyásolhatja a környezetet, továbbá a környezet védelmét célzó tevékenységekre vagy intézkedésekre, beleértve a hivatalos szervek intézkedéseit és a környezetvédelmi programokat is;

⁴³ 2003/4/EK irányelv a környezeti információkhoz való nyilvános hozzáférésről és a 90/313/EGK irányelv hatályon kívül helyezéséről [2003] HL L 41., 2003.2.14., 26–32. o. 2. cikk a)-b).

⁴⁴ 2003/4/EK irányelv a környezeti információkhoz való nyilvános hozzáférésről és a 90/313/EGK irányelv hatályon kívül helyezéséről [2003] HL L 41., 2003.2.14., 26–32. o. 2. cikk f).

⁴⁵ 2011/92/EU irányelve az egyes köz- és magánprojektek környezetre gyakorolt hatásainak vizsgálatáról [2011] HL L 26., 2012.1.28., 1–21. o. 3. cikk.

⁴⁶ BÁNDI Gyula – CSAPÓ Orsolya – KOVÁCS-VÉGH Luca – STÁGEL Bence – SZILÁGYI Szilvia: *Az Európai Bíróság környezetjogi ítélkezés gyakorlata*. Budapest, Szent István Társulat, 2008. 39.

zet védelmével valósít meg az ország. Különbségként látjuk, hogy míg a korábbi szövegváltozat jelzőként külön megemlítette az épített és a természetes környezetet⁴⁷, addig az új egységként kezeli; ennek ellenére nincs okunk arra következtetni, hogy a korábbi tág értelmezés szűkítésére törekedett volna a jogalkotó, bár az kétségtelen, hogy az eredeti javaslatban még az Alkotmányból ismert változat szerepelt. Ugyanakkor a részletes indoklás szerint az alapvetés P) cikke külön kiemeli a sajátos magyar környezeti értékeket és a magyar kultúra értékeit, amelyek oltalmazását mindenki kötelezettségévé teszi a jövő nemzedékek számára való megőrzés érdekében⁴⁸, ez pedig a tág értelmezés elméletét támasztja alá, hiszen a környezeti elemeken túl a kulturális értékeket is a fogalom alá vonja.

Az egészséges környezethez való jog megfogalmazása nem változott – „Magyarország elismeri és érvényesíti mindenki jogát az egészséges környezethez.”⁴⁹ –, vélhetően tartalma is ugyanaz marad, erre vonatkozóan nem méríthetünk az indoklásból, lévén a benyújtott javaslat szövegéből ez a cikk még hiányzott.⁵⁰

6.2. A környezet fogalma a Környezetvédelmi törvényben és a közigazgatási jogban

A magyar jogban a környezetvédelmi törvény jogszabályi szintű meghatározást nyújt a környezetről: „környezet: a környezeti elemek, azok rendszerei, folyamatai, szerkezete”, „környezeti elem: a föld, a levegő, a víz, az élővilág, valamint az ember által létrehozott épített (mesterséges) környezet, továbbá ezek összetevői”⁵¹. S habár a törvényszöveg leszögezi, hogy csupán e törvény alkalmazásában áll meg a definíció, a közigazgatás, jelesül a környezetvédelmi igazgatás erre a fogalomra építi fel igazgatási szabálysarkját. A ráépülés, belső bővítés, belülről tágítás jó példája a fenti meghatározásban szereplő épített kör-

⁴⁷ 1949. évi XX. törvény a Magyar Köztársaság Alkotmánya 70/D. § (2).

⁴⁸ A Magyarország Alaptörvényéről szóló T/2627. számú törvényjavaslat indokolása. Részletes indoklás az O) cikkhez.

⁴⁹ 1949. évi XX. törvény a Magyar Köztársaság Alkotmánya 18. §[10], Magyarország Alaptörvénye XXI. cikk (1).

⁵⁰ Ugyanakkor új elem a XXI. cikk (2) Aki a környezetben kárt okoz, köteles azt – törvényben meghatározottak szerint – helyreállítani vagy a helyreállítás költségét viselni.

⁵¹ A környezet védelmének általános szabályairól szóló 1995. évi LIII. törvény (továbbiakban környezetvédelmi törvény) 4. § 1–2. pont.

nyezet. A vonatkozó törvény szerint⁵² az épített környezet elemeinek összessége az építészeti örökség, ami *épitmény, épületegyüttes, táj- és kertépítészeti alkotás*, annak minden beépített *alkotórészével, tartozékával és berendezésével* együtt – ezzel tehát egy csapásra a környezet fogalmába sorolódnak a Hősök téren álló Millenniumi emlékmű királyszobrai, de a szökőkút is a parkban, vagy az Andrássy út kandeláberei, sőt ad absurdum akár egy dohányárúsító bódé is.

Ugyanakkor az uniós joghoz hasonlóan, sokszor abból következően találunk eltéréseket is a környezetvédelmi törvénytől. Az uniós jog körében fentebb már tárgyalt példát folytatva a környezeti információkhoz való hozzáférés rendjéről kiadott kormányrendelet 'környezeti információ' definíciója⁵³ gyakorlatilag az uniós irányelv megfelelő szakaszának⁵⁴ fordítása, így az *emberi életfeltételeket, a kulturális helyszíneket* is környezetnek tekinti.

6.3. A környezet fogalma a polgári jogban

A hatályos Polgári Törvénykönyv szövegében a környezet egyetlen helyen kerül megemlítésre, ahol a jogalkotó a veszélyes üzemi felelősség szabályait rendeli alkalmazni az emberi környezetet veszélyeztető tevékenységgel okozott károkra⁵⁵. Ettől függetlenül mind a gyakorlat, mind az elmélet számos, a környezet védelmére adaptált polgári jogi jogintézményt tart számon⁵⁶, ezek azonban jogszabályi szinten nem említik a környezetet.

⁵² Az épített környezet alakításáról és védelméről szóló 1997. évi LXXVIII. törvény 2. § 33. pont.

⁵³ A nyilvánosság környezeti információkhoz való hozzáféréseinek rendjéről szóló 311/2005. (XII. 25.) Korm. rendelet 2. §

⁵⁴ Ld. 45. lábjegyzet.

⁵⁵ A Polgári Törvénykönyvről szóló 1959. évi IV. törvény 345. § (1).

⁵⁶ Ld. erről például SÓLYOM László: *Környezetvédelem és polgári jog*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1980., LENKOVICS Barnabás: A környezetszennyező magatartások polgári jogi szankciói. In: ASZTALOS László – GÖNCZÖL Katalin (szerk.): *Felelősség és szankció a jogban*. Budapest, Közgazdasági és jogi könyvkiadó, 1980., ZOLTÁN Ödön: *Kártérítési felelősség a környezet védelmében*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1985. 59–74., LÁBADY Tamás: *Fejezetek a felelősségbiztosítás köréből*. (Üzemi balesetek Közlekedésjog Termékfelelősség Szerződési kockázatok Környezeti károk – és ezek biztosítása) Pécs, k.n., 1989. 165–199., BÁNDI Gyula – KISS Csaba – PÉTER Judit – SZLÁVIK János: A környezetvédelem polgári jogi intézményei és a kapcsolódó joggyakorlat. In: BÁNDI Gyula (szerk.): *Környezetvédelmi jogesetek és a szakértői tevékenység*. Budapest, KJK-Kerszöv, 2001. 169–207.

Ezzel szemben a polgári jog környezetvédelmi célra való alkalmazhatóságáról EÖRSI Gyula: *Összehasonlító polgári jog*. (Jogtípusok, jogcsoportok és a jogfejlődés útjai) Budapest, Akadémiai Kiadó, 1975. 216.

Az emberi környezet kifejezés a korábbi, 1976-os környezetvédelmi törvény maradványa a szövegben, amely már a címében is az emberi környezet védelméről beszélt. Ez építette be a környezeti kár fogalmát a polgári felelősség szabályai közé⁵⁷, „aki az emberi környezetet veszélyeztető tevékenységével másnak kárt okoz” fordulattal, ami máig változatlanul megmaradt. A hatályos környezetvédelmi törvény nem tartalmazza ezt a szűkítést sehol, így a Ptk.-ba utaló szabály sem⁵⁸. Minthogy azonban mind a korábbi, mind a jelenleg hatályos környezetvédelmi törvény hasonló definíciót ad a környezet tárgyát illetően⁵⁹, illetve hasonló értelmezést dolgozott ki mögé a gyakorlat, így a terminológia megváltozása elvileg nem okozott gondot. Azonban több, mint másfél évtized elmúlt a terminológiaváltás óta, így mára érthetlenné, okszerűtlenné és valós tartalom nélkülivé vált az emberi környezet fordulat a mögöttes jogszabály nélkül. A polgári jogban azonban az emberi környezet meghatározására nem szívesen vállalkozik senki. Mind a kommentár, mind a szerzők kerülnek a témát, mert „az «ökológiai kár» polgári jogilag legtöbbször meg sem ragadható”⁶⁰. Lábady Tamás szerint „mind az elmélet, mind a gyakorlat arra enged következtetni, hogy a környezeti kár [...] specifikálását csak «esetjogiasan» végezhetjük el”⁶¹, „végső soron a bírói gyakorlatra hárul az elhatárolás: a konkrét tényállás szerinti károkozás környezetiként minősítése, vagy annak elvetése”⁶². Zoltán Ödön Lábadyval összhangban szintén a régi környezetvédelmi törvény környezet fogalmára támaszkodik, a környezetvédelmi törvény céljának fényében egyenlőségjellet téve a környezet és az emberi környezet közé.⁶³

⁵⁷ Az emberi környezet védelméről szóló 1976. évi II. törvény 46. § Aki az emberi környezetet veszélyeztető tevékenységével másnak kárt okoz, a Polgári Törvénykönyvnek a fokozott veszéllyel járó tevékenységre vonatkozó szabályai szerint köteles a kárt megtéríteni.

⁵⁸ A környezet védelmének általános szabályairól szóló 1995. évi LIII. törvény 103. § (1) A környezet igénybevételével, illetőleg terhelésével járó tevékenységgel vagy mulasztással másnak okozott kár környezetveszélyeztető tevékenységgel okozott kárnak minősül és arra a Polgári Törvénykönyvnek a fokozott veszéllyel járó tevékenységre vonatkozó szabályait (Ptk. 345-346. §-ai) kell alkalmazni.

⁵⁹ Az emberi környezet védelméről szóló 1976. évi II. törvény 9. § (1) A Magyar Népköztársaságban az emberi környezet megóvása érdekében védelem alatt áll: *a)* a föld, *b)* a víz, *c)* a levegő, *d)* az élővilág, *e)* a táj, *f)* a települési környezet. Vö. A környezet védelmének általános szabályairól szóló 1995. évi LIII. törvény környezet, környezeti elem fogalmával a 6.2 pontban: környezeti elem: a föld, a levegő, a víz, az élővilág, valamint az ember által létrehozott épített (mesterséges) környezet, továbbá ezek összetevői.

⁶⁰ LÁBADY i. m. 165.

⁶¹ LÁBADY i. m. 195.

⁶² LÁBADY i. m. 196.

⁶³ ZOLTÁN i. m. 153–193.

A Polgári Törvénykönyv régies szóhasználatával látszólag leszűkíti tehát a környezet fogalmát, tartalmi tekintetben azonban nem; a felelősség körében a környezetvédelmi törvény definícióját használja, a környezet kiterjesztő felfogása inkább máshol, más jogintézmények környezetvédelmi célra való felhasználásában, például a nem vagyoni kártérítési szabályok környezeti károkra való elismerésében jelenik meg.

A polgári jog rekodifikációja kapcsán komolyan felmerült a környezeti kárfelelősség kérdésének újraszabályozása. Már a koncepció külön törvényi tényállássá kívánta tenni, sőt a kauzális kártérítési felelősség közösségi jogban megjelent, lassanként teret hódító doktrinájának bevezetését is megfontolandónak tartotta.⁶⁴ Ennek szellemében a 2009-es, hatályba nem lépett Polgári Törvénykönyv külön fejezetet szentelt a környezeti károknak, s valóban kiterjesztette volna a jogszabály hatósugarát⁶⁵. Ehhez képest visszalépést jelent a legújabb Polgári Törvénykönyv⁶⁶, amely normaszövegében számos, a környezetvédelmi magánjogot érintő változás található, de a felelősségi szabályok tekintetében kicsi a változás. A 6:535. § (2) alapján továbbra is a veszélyes üzemi felelősség szabályai szerint felel, aki az emberi környezetet veszélyeztető tevékenységével másnak kárt okoz – maradt tehát a rövid, egy mondatos szabály, az idejétmúlt terminológia szó szerinti ismétlése a veszélyes üzemi szabály hóna alá csapva. A javaslat indoklásában szó sem esik a környezeti karról⁶⁷, így nem tudhatjuk a változatlanság okát, Lábady Tamás azonban korábban ismertetett álláspontját fenntartva úgy értékeli ezt, hogy „a szabályozás változatlansága továbbra is lehetőséget biztosít a bírói gyakorlat számára a jogfejlesztésre”⁶⁸.

Ugyanakkor a környezet kifejezés a sérelemdíj mértékének meghatározása körében is felbukkan, amikor a 2:52. § (3)-ban a jogsértésnek a sértettre és környezetére gyakorolt hatására hivatkozik a jogalkotó. Bár nem sui generis tény-

⁶⁴ Az új Polgári Törvénykönyv koncepciójának elfogadásáról szóló 1003/2003. (I. 25.) Korm. határozat Magyar Közlöny 2003/8. Melléklet 194–195.

⁶⁵ A Polgári Törvénykönyvről szóló 2009. évi CXX. törvény 5:538–542. §

⁶⁶ A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény.

⁶⁷ A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény előzménye, a T/7971 számú törvényjavaslat indoklása. Részletes indoklás a LXVIII. Fejezet – Felelősség fokozott veszéllyel járó tevékenységért címhez. 664. <http://www.parlament.hu/irom39/07971/07971.pdf> [letöltve:2013. június 28.]

⁶⁸ LÁBADY Tamás: Negyedik rész: Felelősség a szerződésen kívül okozott kárért. In: VÉKÁS Lajos (szerk.): *A Polgári Törvénykönyv magyarázatokkal*. Budapest, Complex Kiadó, 2013. 949.

állítás keletkezett⁶⁹, de a gyakorlat számára útmutatóul szolgálhat a sérelemdíj körében a környezetre való hivatkozás, ha elsődlegesen nem az általunk vizsgált értelemben használta is a szót a kodifikátor⁷⁰, azonban az eset összes körülményei közé ez is beletartozik.

6.4. A környezet fogalma a büntetőjogban

A 2013 júliusában hatályba lépő Büntető Törvénykönyv külön fejezetben tárgyalja a környezet és természet elleni bűncselekményeket, amit a törvény indoklása szerint a védett jogi tárgyak jelentőségének növekedése alapoz meg, hiszen „napjainkban [...] egyértelműen igény mutatkozik a környezet autonóm védelmére”.⁷¹ A jogszabály tartalma az általunk vizsgált tekintetben, a környezetkárosítás törvényi tényállását nézve nem változik a megelőző állapothoz⁷² képest. Ebben a földet, a levegőt, a vizet, az élővilágot, valamint azok összetevőit tekinti környezetnek a jogalkotó.⁷³ Az indoklás szerint a bűncselekmény elkövetési tárgyaként szükségtelen az épített mesterséges környezetet is meghatározni, tekintettel arra, hogy az azt károsító magatartások más tényállások alapján is bűncselekménynek minősülnek. Az egyes elkövetési tárgyak meghatározását a környezetvédelmi törvény adja meg.⁷⁴ A büntetőjog konzervatív, dogmatikus szemléletét jól tükrözi a szűk körű, jogszabályon alapuló környezet fogalom használata.

7. Összegzés

⁶⁹ Természetesen a személyiségi jogok megsértésének következtében járó sérelemdíj jogintézménye önmagában is alkalmas környezeti érdek védelmére, ahogy korábban a nem vagyoni kártérítés is játszott ilyen szerepet a gyakorlatban, e helyütt csupán a szövegbe került lehetséges hivatkozási alapra hívnám fel a figyelmet, ami nem környezetet érintő esetekben is környezetvédelmi kihatással lehet.

⁷⁰ SZÉKELY László – VÉKÁS Lajos: Második könyv Harmadik rész: Személyiségi jogok. In: VÉKÁS Lajos (szerk.): *A Polgári Törvénykönyv magyarázatokkal*. Budapest, Complex Kiadó, 2013. 72.

⁷¹ A Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény indoklása 186. <http://konyvtar.bpugyvedikamara.hu/wp-content/uploads/2012/02/BTKeloterjesztes-tervezet.pdf> [letöltve: 2013. június 28.]

⁷² A Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény 280. § (1).

⁷³ A Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény 280. § (1), és a Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény 241. § (1).

⁷⁴ A Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény indoklása 187.

Ahogy a fentiekből látszik, a környezet fogalmának megragadása nem egyszerű feladat. Összességében – *minden* beletartozik, beletartozhat, a környezetjog ezért szükségképpen komplex jogterület, s ilyen értelemben a jogrendszer minden részletében fellelhető környezetvédelmi céllal használható jogszabályhely. Sem itthon, sem külföldön, sem a jogszabályokban, sem az irodalomban nem alakult ki széles körű konszenzus a fogalom tartalmát illetően. A széles vagy szűk tartalom közötti egyensúlyozás során mögöttes kérdésekre kellene először választ találnunk: a környezet védelme az embert, a társadalmat vagy saját jogán magát az embereket körülvevő környezetet védi? Ezt megválaszolva vonható meg a határ a környezet védelmére számot tartó, s arról lemaradó területek, tárgyak, jelenségek között. S a döntés, a fogalom tartalmának meghatározása után futhatnánk neki a szabályozásnak, elfogadva azt, hogy „a környezet fogalmának meghatározása kihat magára a jogi szabályozásra, előidézi annak sokféleségét”⁷⁵. A rugalmasan alakítható, időben és jogszabálytól függően változó meghatározások között azonban a szabályozási terület folyamatos bővülése, a jogszabályok elaprózódása felé haladunk. S vajon kell-e egyáltalán határt szabnunk a környezetvédelem mindenhová való beszivárgásának?

⁷⁵ Alexandre KISS – Dinah SHELTON: *Manual of European Environmental Law*. (2nd ed.) Cambridge University Press, 1997. 5.